

Велеса Пашакџој, Лапље Село код Приштине Кадикеј, Осаницу код Новог Пазара Чилердик. Каткад су Турци, насељујући мухаџере, давали њиховим колонијама имена у част појединих султана. Тако су чинили у Новопазарском Санџаку, но тамо ти називи нису хватали корена. Али на Косову имају села: Азизије, Фатије, два села Орханије и три села која носе име Хамидије. Пехчево су Турци службено звали Османије.

У овоме посрбљавању не треба ипак претеривати. Код нас су чести повици у јавности што се једна станица код Београда зове Влашко Поље. То међутим не чини ништа. Код нас има врло много назива по страним народностима: Влах, Латинин, Роман, Сас, па онда Арнаут, Арбанас, Куман, Печенег, Мађар, Турчин, Хрват. И у новим крајевима има с. Бугариње код Куманова и с. Бугарићи код Косовске Митровице.¹ Та имена баш значе да су те народности у том крају стране, егзотичне. Тако има и назвања изведених од Србин на туђем земљишту. У Бугарској код Самокова има „Српско Село“, у Хрватској на Купи „Српске Моравице“². Позната је још варошица Срб у Хрватској. На Струми, у кланцу Кресни, има с. Србиново, Србинов Врх и место Србин ханлари (Србинови ханови). Код Бера има с. Сервохор (грчки: српско село).³ Има, истина, назвања изведених од речи Србин и у нашим земљама: код Гостивара с. Србиново, код Кичева с. Србица, код Врање брдо Српска Чука, код Призрена с. Србица, у Теблићима у Црној Гори „Срски Врх“ (у правој Црној Гори не каже се „српски“ него „срски“) и у Зети брдашце „Срска“. Овамо не треба прибрати додатке „Српски“ уз многа села по Босни која се тако зову по православном становништву, за разлику од других села са додацима „латински“ или „турски“.

Василије Марковић.

ИСТОРИЈА И ДУШЕВНЕ ОСОБИНЕ ВАЖНИЈИХ ПОРОДИЦА.

Под овим насловом објављиваћемо кратке студије о историји и психичким особинама породица. У наслову је стављено важнијих породица само зато што оне држе до предака (махом више но остале), знају претке за неколико колена, њихов рад и њихове психичке особине. Али је од значаја исто испитати и за остале, нарочито за разгранате породице, и ако нису

¹ У делу Македоније који је припао Грцима има код Водена с. Бугарени.

² Оба су ова имена административним путем замењена другима.

³ Овамо канда не иде име вароши Србија у јужној Македонији, ма да су наши патриотски писци често склони да из ове сличности изводе закључке.

имале неки нарочити значај и утицај на јавне послове. При томе испитивању помагати се „Упуствима за испитивање насеља и психичких особина“ (која по захтеву шаље Географски Завод Универзитета) и овим радом г. Љ. Павловића (избећи опширност г. Павловића), првим покушајем ове врсте. Али је главно сам критички испитати старину и порекло породице, утврдити према раду и делима особине појединих предака, наслеђивање појединих особина, утицај одива на то, промене у породицама које изазивају прилике и догађаји. Пажљиво проверити и оценити оно што сами чланови породице о себи и својим непосредним претцима причају, јер то се ретко прича без намере и без улепшавања. (В. „Гласник С. Г. Д.“ год. I. св. 1. стр. 119.)

ГРБОВИЋИ.

Психичка студија једне важне колубарске, ваљевске породице.¹

Још у другој половини XVIII века али много јаче у првим годинама XIX века, на позорницу важнијих историјских догађаја тога доба излази знаменита колубарска кућа Грбовића „из лијепог села Мратишића“, како је опева народни певач из истога доба. Ова је породица дала не само својој кући него и Србији већи број знатних личности, које су се ређале једна за другом и за собом оставиле потомство, које живи и данас обичним сељачким животом.

О Грбовићима, као и о многим знатним породицама тога доба, мало се писало, па се мало и шта зна. Главни задатак је ових редака, да се истакну главне одлике и карактеристике истакнутих Грбовића, да се изнађу узроци њиховог дизања, гласа и уважања, који уносе у свој дом и који се протеже неких 100 година, да се изнађу узроци и њиховог опадања, да ли су то узроци њиховог промењеног начина живота или урођене особине њихове душе. И овај је посао израђен према новијим „Упуствима“ Др. Цвијића, где су унета и психичка посматрања.²

¹ Одломци ове студије читани су на збору Географског Друштва 29. новембра 1911. год. Предавање је допуњено новијим материјалом и подацима.

² О Грбовићима нико није умео лепше причати од пок. Јовице Бошњаквића из Голупца, чији је отац био друг, сродник и лични пријатељ баш најистакнутијег Грбовића. Сви старији људи запамтили су много чега о Грбовићима, али увек најрадије причају о најистакнутијем међу њима, кнезу Миловану Грбовићу. Најлепша причања ове врсте су Милана Драгојевића, трговца из Робаја, једног од старијих и врло трезвених сељака тога краја. Његова су причања основана на причањима његове мајке Маре, сестре Ђоке Мићановића из Клинаца, аустријског официра из друге половине XVIII века. Мој прадед Арсеније Тодорић из Клинаца, лични и интимни друг и пријатељ кнеза Милована, добар познавалац и неких старијих Грбовића, добро писмен, виђен и одушевљен Србин, причао је своје унуку, моме оцу, да су сви, старији и млађи Грбовићи, при силаску Ваљеву, свраћали његовој кући и често и коначвали. Арсенијева причања, причања деветогодишњег ратног друга кнезова Милована и Радована, у главном су и помогла изради овог посла. По ужичким селима и данас се могу чути лепе приче, витешке игре и поскочице у причама, које је изводио кнез Милован у борбама по разним местима истог округа.

Кућа Грбовића је била, а и данас је у Мратишићима. Данашње су куће Грбовића померене на север, а стара је кућа била високо дигнута под стрмо осоје високе и плећате маљенске косе Чубрице. Још и раније, као и данас, кућа Грбовића је била најкрајња и најиздигнутија кућа у ваљевској Колубари. На старом месту још се знају темељи некадашњег Грбовог конака, још је пред зидинама Грбов јавор и воће, које даје јасну слику о вредноћи и вредности старијих Грбовића. Спуштање у до узрок је стрменитост и каменита подлога око старог места и тешко дизање и спуштање стоке и хране.

Грбовићи у Мратишићима нису староседеоци већ досељени. Доселели су се из Драговољића у Никшићској Жупи, од братства Радуловића. Родоначелник ове породице је бератски кнез Грбислав—Грбо—Радоњић, Радуловић. О Радоњи, који је умро у Жупи, ништа се не зна, да ли је био отац или какав старији предак досељеном Грбу. Поуздано се зна да је и Радоња био бератски кнез, да је бератство било наследно и преносило се на најстаријег члана у породици и задрузи. Зна се и то да је бератство, с покретањем Грбовим престало у његовом братству, на старом месту. Вредно је знати да је кућа Грбова имала и свештеника и калуђера у својој средини и да их је стално испуштала из своје средине и растурила по разним крајевима Српства. И свештеници и калуђери били су представници и носиоци културе и националне идеје тога доба, па није чудо што је и Грбова кућа била обузета истим идејама.

Крајем XVII века многи крајеви Српства, нарочито босански, херцеговачки, србијански и старосрбијански истакли су из своје средине многе личности, које су се ставиле на чело општег народног покрета за ослобођење српског племена од турског јарма. У исте догађаје и сродници Грбови уплели су се и живо радили на ослобођењу. Не може да се зна да је и Грбо суделовао у тим догађајима. Овај општи покрет није био успешан, због њега су многе угледније породице морале се покренути са старих места и прећи Саву и Дунав и тамо на аустријским странама потражити склоништа за себе и своје сроднике. Овај општи покрет није задесио Жупу, због чега је и врло мали број породица покренуо се на сеобу. Иселило се само оно, што се било уплело у догађаје и што је, из бојазни за свој и своје породице опстанак, морало се удаљавати.

Кнез Грбо је добро живео и на старом месту. Није оскудевао ни у земљи ни у средствима за живот, а ни његови ближи сродници нису много трпели с те стране. Никшићске потурице, као и потурице других суседних херцеговачких градова из тога доба, обратили су били велику пажњу на све виђеније представнике наше народности из тих крајева и нерадо су их гледале, ако су ма с киме били уплетени у опште и минуле догађаје. И ако кнез Грбо није лично учествовао, и ако његови ближи сродници у Жупи нису лично учествовали, ипак се

сазнало, да су њихови сродници с других крајева били уплетени, па чак и терани и одгоњени са својих места. Кнез Грбо је увидео да се не може остати у Жупи, и ако би остао, увиђао је да ће његови потомци, хтели не хтели, бити принуђени селити се. С тим разлогом, руковођен мислима одржања свога потомства, руковођен и мислима, да још за живота види своје где склоњене и намештене и кренуо се са свога старог места, са многим својим блиским сродницима и братственицима.¹

Сеоба Грбова била је последњих година XVII века и била је упућена старим познатим путевима, којим су се кретале и раније миграције овог краја. Жупљани су имали два правца кретања: први, који је ишао дубље у херцеговачке крајеве и други, који је водио у данашње србијске крајеве, на север Сави и Дунаву. У оба правца на главнијим тачкама оба пута постојале су за онда жупљанске сталне станице, које су примале нове досељенике, па их код себе задржавале, око себе насељавале или даље потискивале у познатим и одређеним правцима. На путу за Србију биле су две овакве станице: Кремна и Скакавци у окр. ужичком. Обе су ове станице и у то доба биле и данас су насељене Жупљанима, где су Скакавци и до данас очували претежно жупљански тип насеља.

Грбо је пре сеобе кренуо се овим другим путем за Србију и изабрао га је с тога, што му је био познатији и што је већ био поседнут његовим најближим сродницима, за које је већ знао или да ће га примити или наместити на таквом месту, које ће за њега бити удобно. У Кремнима у то доба, на челу досељених Жупљана, био је један Жупљанин Радоњић, блиски сродник кнеза Грба, и сам бератски кнез. Код њега је Грбо нашао привременог склоништа и одмора себи и својим братственицима, али се ту није могло стално остати из разлога, што су Кремна била добро насељена и стално се насељавала придошлим породицама и што би њихови сродници били притешњени. С тих разлога Грбо се после подужег задржавања са братственицима спусти у Скакавце, камо су били опет његови ближи сродници, свештеници тога села и околине.

Ни у Скакавцима Грбо се није могао дуже задржавати. И ако су и онда били чисто жупљанско насеље, и ако је сваком Жупљанину било угодно застати, одморити се и опоравити од тешког пута, ипак није имало места за насеље сваком при-

¹ Овако је очувано у традицијама Грбових потомака и сродника, али неће бити овде узрок сељењу бојазан Грбова од нових заплета и од погибје. У души кнеза Грба, у свима његовим поступцима, радњама, на свима местима његовог привременог задржавања, а највише у његовим Мратишићима, јасно се испољава предиспозираност за истицање на површину и за власт. Грбо је јасно увиђао да у Жупи нема ни начина ни могућности, као ни прилике, где ће се моћи огледати његова велика вредност и где ће моћи у догађајима имати виднију улогу и где ће му потомци моћи наставити исту радњу. И главни узрок сеоби и покрету Грбовом била је ова њему урођена душевна особина, која се у Мратишићима одмах испољила и дала маха да искоче и Грбови потомци.

дошлом Жупљанину. С тога кнез Грбо са својим придошлим братственицима превали преко Маљена и застане у Голупском Пољу код својих раније досељених Жупљана, Вулетића из Голупца. Нашавши подесне прилике за насељавање, видећи да су Голубац и суседна села и ненасељена и згодна за живот и рад његових братственика, који су и на старим местима били сточари, одмах се одлучио да остане и стално се насели у подножју Маљена.

Кнез Грбо неке сроднике насели у селу Буковцу, који је тада био скоро пуст, друге пребаци у Осеченицу, неке насели под Маљеном у Крчмару, а сам се повуче на запад и под маљенском косом Чубрицом заузме ненасељени мратишански Пиљев До. Свакоме је братственику било згодно населити се. Сва природна добра стајала су му на расположењу. И шуме, доброг зиратног земљишта и лепих чистих планинских потока, пространих испуста и пашњака било је на све стране. Ни сеоске спахије, ни сељаци, које су затекли на истим местима, нису их ометали у насељавању. И Жупљани су се могли и лако и брзо населити, зграде за се и за стоку поградити и полако навићи се на нова места и нове начине живота.

Грбо је своју кућу унео високо у планину и била је у близини пута, којим се и онда и данас могло слазити с Маљена. Баштина је била велика, заузимала је цео Пиљев До и по простору представљала је праву кнежевску баштину, баштину не једног дома него скоро читавог планинског села у западним крајевима Србије. Пиљев До с источним огранцима Чубрице, који су и онда, као и данас, обрасли најлепшом буковом гором, и данас су својина кућа Грбовића, где им се нико није могао увући у њихову средину нити пак се могао ко наћи од њих да ма шта отуђи.

Грбова се кућа још онда истицала и зградама, унутрашњим распоредом и намештајима. Још првих година поред обичне куће Грбо је подигао конак, у виду херцеговачке беговске куле и наместио га по оном начину, како су били намештени домови богатијих херцеговачких бегова, који су му били познати. И зграде биле су пространије, украшене, боље израде и поређане око конака, ма да су готово све из реда биле од дрвета. Кући се из планине могло лако и неприметно доћи, али с других крајева тешко да се могло и на километар прићи, а да га не би ко из куће приметио. Сам положај куће представљао је обазривост домаћинству, да би се могао сачувати од напада рђавих људи или домаћих непријатеља. Његова кућа и онда, као и данас, није имала велики број одраслијих чланова, на чију би снагу смео рачунати, да би се њим могао одбранити од насртаја непријатеља и рђавих људи, којих је било онда на свима странама. Планине се није имао плашити; она му је била штит и за њега и за његову породицу и мал.

Још у Жупи Грбо је изгубио јединца сина, чије је име

заборављено и иза кога му је остало двоје мушке деце и повише женске. Са собом је имао у задрузи брата Павла, млађег од себе и посвећеног само у кућевне и пољске радове. И њега је изгубио још на путу, у Кремнима, где му је и иза њега остало двоје мушке деце поред нешто и женске. Грбова је кућа при досељењу била и без радне снаге и оптерећена великим издатцима. Још првих година по досељењу кнез је свог синовца Стевана одвојио од себе и послао преко Саве неким сродницима, да се школује и по школовању врати њему у Мратишиће. Још у то доба унук Никола је управљао кућом и пољским радовима, а кнез је због старости и због општих послова остао до смрти старешина куће и ништа друго.

По причањима пок. Јовице Бошњаквића из Голупца, кнез Грбо је био човек средњег раста, правог стаса, и ако зашао дубоко у шесете године, необичне мушке старачке лепоте. По природи лаких и брзих покрета, одлучног карактера, тихе, замишљене природе и отвореног држања према сваком. У беседи је био речит за причу, увек озбиљан, отворен и искрен, због чега су га сродници уважавали и изнад себе истицали. У држању имао је правог народног, херцеговачког поноса и урођене господствености, јер се увек поносно изражавао: „како је седми кнез куће Радуловића“. Према братственицима и сродницима имао је велике љубави и наклоности. Волео их је, као да су му најближи, због чега их је и речју и делом помагао. Давао им је и новаца и хране, давао им је и земље и стоке, мирио их је и братимио, женио и удавао, насељавао и расељавао. Непослушнике није остављао без казне, чинио је све и радио, да га морају припитивати за савет и слушати. Није било дана, да он кога није имао у своме конаку или под јавором и да га није лепо предусрео, посаветовао и упутио шта да ради.

Са суседима и другим сељацима одржавао је пријатељске односе. И њих је примао, гостио и весела лица испраћао. И њима је био и судија и добротвор, пазећи да су с његовим, као и с њиме, у доброј и сталној слози и пријатељству. Пазио је да су и код власти и спахије радо примани и чинио је све, да им олакша живот и тегобе, на које су наилазили. Све истакнутије сељаке радо је прибирао око себе и с њима би се саветовао о свима народним, сеоским и општим пословима. Није им се наметао, али је умео да се истакне изнад њих, да га цене и сматрају као свога вођу и најглавнијег између себе. Старије и искусније људе радо је призивао и припитивао за савет и упутства и увек би их стављао као примере млађима, који би се увек радо прикупљали око таквих људи.

У доба овог општег насељавања жупљанских породица око Голупског Поља села нису имала своје сталне цркве, а ни сталних свештеника. Служили су их свештеници са стране, који би долазили с времена на време и према указаним потребама посвршавали разна чинодејства и одмах удалили се.

Виђенији сељаци увиђали су одавна овај недостатак, али нису имали ни моћи ни знања да ово изведу, па су пропуштали да ово иде својим током. Доласком кнеза Грба у ове крајеве, као да је и овом питању дошао крај. Брзим познавањем своје околине и додиром са свима имућнијим и истакнутијим сељацима, добрим односима према властима и спахијама успео је, да стару порушену крчмарску цркву обнови и удеси за службу. И кад је све припремио, довео је свога синовца Стевана, оженио га је и запопио, и код владике му је израдио да га утврди за крчмарског пароха. И ако му је синовац рано обудовио и остао без деце, ипак је до смрти остао при истој цркви и не подељен од свога стрица.

Поп Стеван је још за живота свога стрица постао протјерејем и полако истакао се као кућевни и народни старешина. Нешто старост и дубоке стричеве године, нешто и сама стричева воља, и у кући и у цркви и у народу истакли су га као вођу и као старешину. Поп Стеван, образованији од својих суседа и укућана, притом прошао више света од њих и имао различних веза на свима странама, природно се и истакао изнад осталих. Он се у кућевне и пољске радове није мешао, тамо је његов синовац Никола водио прву реч, где је ишло све правилним током. Код попа су биле испољене све особине његовог стрица. За њега се прича, кад би узео крст у руке и ставио га мало унапред и изашао пред олтар, да је могао беседити тако убедљиво да се нико не би могао наћи у цркви, који не би довикнуо: „тако је појо“, како га је звао народ из околине. Није било куће, у којој поп Стеван не би и речју и делом нагонио и млађе и старије на рад, привреду и штедњу, где не би проповедао припремање за опште догађаје и наговештавао општи покрет за ослобођење. Најрадије је посећивао места, на којима су се младићи појединих села скупљали и такмичили у витешким играма, где се и у нишан гађало. Младеш је подизао и чувао, увек приуговљивао да је спремна и готова, кад буде позвана. Искусне и ислужене добровољце по аустријским добровољачким четам радо је нагонио, да обучавају и своје и суседне млађе.

После смрти Грбове, који је умро тридесетих година XVIII века, кнезом је постао његов унук Никола, а прота Стеван је остао у кући оно што је био његов стриц, остао је чувар кућнег угледа, њен старешина код власти, народни свештеник и учитељ. Никола је остао само титуларни кнез и домаћин куће, на коме су привреда и економија куће и даље стајали. Код Николе су биле испољене све добре особине вредног, радног и стваралачког типа, поштеносног и мирног домаћина, без великих прохтева и без велике сујете. Заузет домаћим пословима није имао чак ни код деде учити се владању и упознавању света, упознавању и предвиђању догађаја, стварању веза и припремању за догађаје. Он је само радио на њиви, ливади и планини, због чега је и успео, да је имао увек

пуне и амбарове и торове, да је могао и друге помагати и исхрањивати. Смрт деда Грба, углед саме куће и жеља протје Стевана да не избегава старешинство, учинили су те се и кнез Никола почео мало по мало упуштати у сеоске и народне послове.

Прота Стеван немајући деце, а већ изгубио и брата, који је умро опет без деце, узео је себи, управо усинио Николиног првенца Милована. Прота је увиђао да Грба после његове смрти неће моћи наследити нико од укућана, ако се не буде припремио. Због тога је Милована рано одвојио од себе и преко Саве послао и књизи га обучио. Није намеравао попити га, пошто је већ за тај позив спремио једног свога даљег сродника и већ га био запопио и спремио себи за замену.

И прота Стеван и отац Никола заједнички су истицали Милована и још младог створили га правим кнезом и господарем куће и околине. У свима догађајима последњих година XVIII и првих година XIX века Милован се виђа да лично ради, помаже и изводи. Тих година Милован се бори као старешина аустријских добровољачких чета на разним странама Србије, свуда опкољен својим Колубарцима и свуда као први међу првима; он је и на Морави и код Београда, он је на Видину и на састанцима код везира у Београду, ма да увек у име оца, који је већ био остарео и у дубоке године зашао. И ако је Милован баш пред прве дане општег покрета у Србији изгубио свога деду протју Стевана, ипак је и даље остао на месту, на коме је и раније успешно радио. Прота му је умро првих дана 1803. год. и сахрањен у својој цркви, коју је проширио и с Милованом дозидео јој женску препрату.

По Свиштовском Миру на Грбовића кућу пала је права кнежевска титула, која се није, као дотле, односила на блиску околину и сроднике, него се проширила на целу колубарску долину. Миловану и његовим радовима приписује се значај и положај његове куће од тога времена, ма да се он није хтео звати кнезом, јер преко живог оца није се нигде истицао. Наступели догађаји 1804. године избацили су у прве редове Милована Грбовића и природно га иставили пред оца, да га као остарелог и несвременог замењује. Остарели кнез Никола само се једанпут јавља на позорници знаменитих историјских догађаја; нема снаге и јачине да их изведе, као слаб враћа се кући, пада у постељу и из ње се не диже. За протом Стеваном у 1804 год., априла месеца, оде и његов синовац Никола „осми кнез из куће Грбовића“,¹ где кнежевска власт пређе на сина Милована.

¹ Кнез Никола је сахрањен код цркве крчмарске. Сахрањен је с великим сјајем и при ношењу његовог ковчега у Буковцу, одата му је последња почаст тиме, што су Колубарци плотунима палили. На томе месту кнез Милован је подигао споменик, на коме је дао изрезати биографију свога оца и јасно нагласити, да је осми кнез из куће Грбовића. Тај је споменик до скоро био, али су га незахвални потомци разбили и уништили.

Кнез Милован се свуда налазио. Где су његови Колубарци, ту је и њихов кнез. У борбама први, у весељу и жалости тако исто. Борбе су га јако изнуриле, силне ране оборице, а дањоноћни штрапаца на коњу просто га сурвали и 1811 г. пао је у постељу и није се диго. Умро је и сахрањен у крчмарској цркви поред свога деде протестевана и оца кнеза Николе, као девети кнез из куће Грбовића, а кнежевска титула је прешла на његовог брата Радована.

По причањима Арсенија Тодорића из Клинаца, с којима се подударују и друга причања, кнез Милован је био средњег раста, правог стаса, јаког састава и необичне мушке лепоте. По природи је био врло речит, слободан, отворен, прави делија и необичан веселац. Куд год је ишао певао је, а умео је запевати да и најтужнијега разгали. Уза се је водио 20 најлепше одевених и наоружаних младића, својих „рувета“, регрутованих од најлепших и најимућнијих младића од својих сродника и сељака, који су стално били на својим богато опремљеним коњима. У борбама је био смео, дрзак и хладнокрван, увек први и с руветима, због чега је многе рувете губио, и сам је однео у гроб на себи 10 рана и 2 неизвађена куршума. Према руветима и младићима био је примерно строг и правичин и волели су га као да им је најближи сродник. У дому је живео богато и кнежевски. Пред њега се није лако излазило, за његову се софру тешко седало, с њиме се није могло лако говорити. Ко му је кући свратио, кога је бар с две речи удостојио, кога је бар узгред почастио, целог свог века сматрао је за највећу срећу и част своју и свога дома. Према укућанима био је предусетљив и волео их је неизмерном љубављу, пазио и школовао и увек гледао да се владају и понашају, као и сам што се понаша. Жену је рано изгубио и остао је без породе, али је у првенцу свога брата Радована, Луки, гледао да добије свога заменика.

На одело, коње и рахтове, на богату и сјајну трезу, на украшено оружје обраћао је особиту пажњу. Од најмање до највеће стварчице на њему било је најскупље цене, какво се у та времена могло наћи. Понешто од одела или оружја заостало од кнеза Милована показује његов префињени укус у избору. У народу је уживао неподељену љубав и симпатије, али за власт се није отимао нити се желео куда удаљавати од својих Мратишића. Да је имао неподељену љубав народну, видело се при његовом погребу. Више од 3000 људи и жена испратило га је до вечне куће и све је живо плакало и сузама ожалило, где су највише их пролили његови до гроба верни рувети.

Кнеза Милована наследио је његов брат Радован, као десети кнез из куће Грбовића. Кнеза Радована, одличног ратара, примерног домаћина и сталног чувара имања и куће Грбовића износи догађаји на површину, као човека дубоко зашла у године и истављају га као достојног заменика свога брата Милована. Судбина је хтела да и он изнемогао, изра-

њаван, прозебао, пао од умора и штрапаца клоне и крајем 1814. год. промени овим светом. Иза њега је остао наследним кнезом и јединим наследником куће Грбовића његов пунолетни син Лука, који је, и ако школован и спреман за свештеника, стално био у свити свога стрица Милована. Лука је доживео да види ослобођену Србију и извојевану слободу. По свршеним догађајима вратио се кући и сав се посветио својој домаћој економији и васпитавању своје деце. У почетку се није хтео примати никакве власти и господства, али на велика наваљивања под старост примио се државне службе, да се одмах и ње засити, да је напусти и врати се у своје село, на своје имање.

С Луком је престала кнежевска титула, а тиме је и његова кућа изгубила стари значај. Био је мирне и тихе нарави, више ратар него војник, врло побожан, бојажљив и повучен у самог себе. Све старе пријатеље, све раније навике и начине живота одбио је од себе и од своје куће и живео је повученим животом, па у том правцу и кућу и децу упутио. Главне су га бриге обузимале, да се нико не удаљава с огњишта и да се нико не одаје никаквим другим пословима, него да су прости ратари и чувари свог мала и газдинства. Свим средствима трудио се да кида са традицијама, и ако је Лука био школован у Карловцима, представљао свршеног богослова и добро писменог човека. Чак није хтео ни да се сахрани код цркве крчмарске, где су му сви претци били сахрањени, већ је писменим актом од синова захтевао, да га сахране у сеоском гробљу. И морало му се учинити по вољи.

После смрти Лукине, синови његови још се јаче повлаче од света, бегају од власти и од сваког додира с властима и њиховим представницима. У шестом и седмом деценијуму прошлог века толико се повлаче, да нити куда иду нити им ко долази. Они остају земљорадници и у заједници, слабо воде рачуна где ће дати и одакле ће узети одиве. Све то знатно мења нарави и особине Грбовића, рађају се обични медиокритети, који се чак и не смеју поредити са старим Грбовићима. Традиције се нагло губе, а све реликвије, знаци сјаја и вредности старих Грбовића, немилосрдно се растурају и губе. При крају прошлог века од једне куће Грбовића постају 3 куће и баш тим случајем и отварају се врата и сељацима и свима намерницима.¹

Стари Грбовићи из Мратишића, кнежеви: Грбо, Никола, Милован, Радован и протојереј Стеван типски су представници народних интелектуалаца. Својим природним манирима, јаком

¹ При деоби Грбовића 1897. год. деобу је највише захтевао и извео пок. Димитрије Грбовић. Пок. Димитрије, кога сам врло добро познавао, који се међу свима Грбовићима тога времена највише истицао, који беше при томе доста разборит и увиђаван, јавно је причао да се дели због тога што неће више да живи повученим животом и што жели да из његове куће буду кметови, одборници и председници. И сам Димитрије после деобе постао је кметом и остао до смрти.

памећу, већим интелектом, дубљим познавањем људи и прилика, одмереним тактом, лепшим оделом и добрим материјалним стањем, а уза све Богом обдареном речитошћу, истицали су се над окожином, због чега су стекли и глас и уважање прво међу сродницима, за тим међу засталима и досељенима у околини и даље од ње. Поред овога исте Грбовиће красе и ове душевне особине: несебичност, помагање невољних и слабих и стално подржавање својих суседа, да и морално и материјално буду јаки и да су уз њих. Амбиције ових Грбовића биле су сведене у најуже границе и као да им је највећа амбиција била, да сви један за другим служе једној истој идеји, да руше дотадашњи неправедни и несносни режим и да све своје силе уложе у остварење исте идеје. И заиста кад је требало на рушевинама старог и преживелог режима стварати нове правце, представници Грбовића налазе се немоћни, да се и на тим пољима јавног пословања покажу достојни представници.

Старих Грбовића нестаје и природа им се свети. Изнурени ратним штрапацама, изнемогли, израђавани и испрозобали по бојним пољима, при томе изменили свој патријархални живот, брзо су се губили један за другим и изумирали без потомства или га остављали с измењеним и телесним и душевним особинама. Старе интелектуалце наслеђују мирничине, људи слабије и немлачне грађе, слабијег интелекта, мање енергије и без велике свести о својој личној вредности. Измењени начин живота новијих Грбовића знатно је утицао на формирање њиховог интелекта и карактера, а непажња при женидбама допринела је још више формирању овог типа. На кнеза Луку и његове синове највећег је утицаја имала зла судбина последњих Грбовића, природа је кроз њега хтела да се одржи ова породица и да истраје. Лукино повлачење од света и одбијање пријатеља последице су његовог враћања староме начину живота и одржавању потомства. Бегање од власти, његово и његових млађих, било је из бојазни, да се не би и он и потомство му изгубило или да не би прошло трагом својих предходника. Сахрана у сеоском гробљу и бегање од сахране код крчмарске цркве по свему изгледа, да је било из разлога, да би што јаче своје синове и њихову децу привезао за првобитно занимање и општи начин живота.

Подмладак данашњих Грбовића представља и лепше и одабраније дечаке, који у школи, кући и кретању издвајају се од својих родитеља. Пред нама се појављују данас дечаки лепог и правилног стаса, правога става, лепог кроја, веселе и енергичне природе. Сваки сељак види у овој деци нешто другачије него код њихових родитеља. Одкуда ова рекреација? Сељак мисли да је дошла од психичких особина њихових матера. Истина су њихове матере доведене из најбољих сеоских домова из суседних села. Враћање на деци особинама старих Грбовића последица је одабирања и већ јачег мешања

данашњих Грбовића са светом из села и околине. Данас су куће Грбовића пуне мушког подмлатка и желети је, да, ако не могу истаћи се на површину, на којој су стајали њихови претци, бар да оживе традиције и унесу новине у своје домове.¹

Љуб. Павловић.

ПРИРОДЊАЧКЕ БЕЛЕШКЕ О ВАРДАРСКОЈ СРБИЈИ.

РАСПРОСТРАЊЕЊЕ ШУМА У ОСЛОБОЂЕНИМ ОБЛАСТИМА СРБИЈЕ

(СА ЈЕДНОМ КАРТОМ У ПРИЛОГУ)

Шуме у ослобођеним областима Србије сачињавају ове групе формација:

- 1) *лиснасте шуме* са овим формацијама:
 - а) букове шуме,
 - б) хрстове шуме,
 - в) мешовите букове и хрстове шуме, са којима су измешане и остале врсте лишћара;
- 2) *четинасте шуме* са овим формацијама:
 - а) смрчеве шуме,
 - б) јелове шуме,
 - в) борове шуме,
 - г) мешовите јелове и смрчеве шуме, и
 - д) мешовите јелове, смрчеве и борове шуме.

По врсти дрвета највише је распрострањена буква (*Fagus silvatica*), храст (*Quercus sessiliflora* i *pedunculata*) и цер (*Quercus Cerris*), а по том четинари и остале врсте дрвећа.

По окуларној оцени (и уз припомоћ ђенералштабне карте

¹ У рукописима митрополита Михаила, који се чувају у Државној Архиви у Београду, налази се на једном обичном парчету хартије, исписан непознатом руком, следећи запис: „Оборкнезови из куће Грбовића из Мратишића ови су: Симо Грбовић, умро 1710. године, Никола Грбовић, умро 1804. године. Прото Стеван Грбовић, умро 1805. године, Милован Грбовић, умро 1811. године, Радован Грбовић, умро 1825. године, Лука Грбовић, умро 1854. године“. Откуда је дошао овај запис у хартије митрополита Михаила и колико му треба вере поклонити не знамо. Ми га овде саопштавамо колико ради груписања података о породици Грбовића, толико и ради тога што у њему има неких одступања од излагања г. Љ. Павловића, која не би требало да остану непроверена.

Уредничийство.

У овом запису има нетачности. Прота Стеван умро је 1803. год. Ова је година записана по забелешци попа Теодосија, његовог сопараха, родом из Робаја. Она је и данас на старом јеванђељу цркве крчмарске. Кнез Радован је умро 1814. год. а не 1825. У другом устанку с кнезом Милошем виђа се свуда кнез Лука, докле је његов отац вечни сан боравио. На сву прилику умро је од колере и споменик је уништен. За кнеза Симу, умрлог 1710. год. не зна се. На сву прилику биће онај рано преминули унук старог Грба, брат кнеза Николе.

Љ. П.